

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Brėkšma

Šis žodis – *brėkšma* – man žavus ne tik savo archajiniu skambesiu, bet ir reikšme, kuri, sakyčiau, paradoksaliai įkūnija du priešingus poliūs. Žemaičių tarmėse *brėkšma* reiškia vakaro prietamą, prieblandą, o aukštaičių – apyaušrį. Iš esmės tai tarsi tas pats *kūnas* – pilkas paros metas, kai ir apsirikti gali, ir supainioti, ko dabar laukti – ar patekančios saulės, ar užslenkančios nakties tamsos.

Kartais man atrodo, kad mes jau seniai gyvename *brėkšmoje*. Juolab kai dažnai tenka išgirsti – ir iš politikų (iš jų – ypač), ir iš vadinamųjų aktyvių visuomenės narių, apsimetančių netikrais pranašais, kad pasaulis nėra juodas ir baltas, kad jis – pilkas. Tad ir mums tenka (o gal net privalu) priimti *pilkas* vertybes. Tokias, kurios priimtinos ir gėriui, ir blogiui. Ir tiesai, ir melui.

Nuostabioje C. S. Lewiso knygoje „Didžiosios skyrybos“ ši *pilkuma* išsiskleidžia su didele transcendentine jėga. Tai puiki knyga apie Gyvenimo paunksnės slėnį – vietą tarp Dangaus ir pragaro, kurioje tvyro brėkšma, ir pragarą, kuriame taip pat pilka. Tačiau Slėnyje, įkūnijančiame Dangaus prieangį – apyaušris, o pilkame pragaro mieste – vakaro prieblanda. Slėnyje tuoj tuoj patekės saulė, o pragare – galutinai sutems.

Ir pilkumos nebeliks.

Tiesą pasakius, šiurpas nukrato, kai įsivaizduoji ir viena, ir kita. Ir šviesą, kurioje gali sudegti, ir tamsą, kuri tave praris kaip bangžuvė Joną. Bet tokia jau toji transcendentija – baugi. Joje nebėra pilkų atspalvių, tokių malonių mūsų akims. Vertybių, kurios priimtinos visiems. Tiesų, kurias gali keisti kaip kojines.

Pasaulio harmoniją – tegu ir netobulą – palaiko pusiausvyra tarp juodo ir balto, o ne šių dviejų spalvų sumaišymas. Ir nors mums kartais atrodo, kad visas pasaulis – pilkas, nereikėtų pamiršti, kad jis tėra tik grūdelis neaprėpiamoje visatoje, kurios didžiosios dalies (tamsiosios energijos, daugiamatės erdvės ir kt.) mes nematome ir vargu ar kada pamatysime. Nebent kai įžengsime į Gyvenimo paunksnės slėnį.

Mes nežinome ir nenuvokiame, kokie yra (meta)fiziniai Dangaus parametrai, kokia ten traukos jėga ir ar ji išvis egzistuoja, į ką panašūs angelai (į krioklius ar šviesos stulpus), kaip bus perkeisti mūsų kūnai – gali būti, kad tas procesas bus netikėtas ir pribloškiantis ne savo sudėtingumu, o paprastumu.

Mes nežinome daugelio dalykų, kurie vyksta Šviesoje, veikiausiai nežinome ir tų, kurie vyksta tamsoje. Mūsų žinojimas – ribotas, o spėlionės – paikos. Nes mes gyvename brėkšmoje, ir dažnas iš mūsų nežino, ko jis laukia – saulės patekėjimo ar aklos tamsos.

Renata Šerelytė

efoto.lt nuotr.

* * *

*Vidudienio žėrinčioj saulėj
Aš žemės garsams apkurtau.
Dabar visą Dievo pasaulį
Nebylų ir kurčių matau.*

*Tik vakar griausmais pirmutiniais
Pažadino žemę žaibai.
O šiandien iš tylinčių bokštų
Be garso mojuoja varpai.*

*Čiulbėjo padangėje paukščiai,
Skambėjo mergelių daina.
O šiandien skausmingoj vienatvėj
Apkurto širdis alkana.*

*Ir įtempiu klausą kaip stygą,
Seku apgaulingu aidu, –
Ir pats kaip užkeiktasai varpas
Be garso į gelmę skėstu.*

Vincas Mykolaitis-Putinas

MRF

MEDIJŲ RĒMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas
2025 m. svarstys
projektą: DRAUGAS
laikraščio diasporos
žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Brėkšma • 2-as psl. Rita Nomicaitė. Laisvės gynėjų dienai paminėti/ Astrida Petraitytė. Laisvės gynėjų pagerbimas Šv. Kotrynos bažnyčioje • 3-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė. Giedriaus Kuprevičiaus poetinė oratorija „Amžinoji šviesa“ • 4-as psl. Algis Vaškevičius. Lietuvoje minimi ANBO ir aviacijos kūrėjų metai • 5-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė. Kolumbijos gėrybės • 6-as psl. Birutė Jonuškaitė. Eilėraščiai • 7-as psl. Inga Daugirdė. G. Petkevičaitės-Bitės bičiulystė su P. Višinskiu ir Žemaite (3) • 8-as psl. Julius Keleras. Laimingas bilietas. Novelė

Kitame numeryje: Naujasis Algimanto Puipos filmas „Naktinis seansas“* Mikalojų Konstantiną Čiurlionį prisimenant

Laisvės gynėjų dienai paminėti

„Ir kur dabar esi?“

Rita Nomicaitė

Muzika, pasitelkdamą žodžio meną, tampa galinga liepsna dvasiai pakylėti. Todėl Laisvės gynėjų dienai (Sausio 13-ajai) paminėti šventiškiausiai skamba veikalai solistams, chorui, orkestrui. Tradiciškai daugybę metų sausio pergalei paminėti koncertus rengiantis Lietuvos nacionalinis operos ir baletų teatras šįmet atliko Giedriaus Kuprevičiaus poetinę oratoriją „Amžinoji šviesa“ poeto Antano Jasmanto (Antano Maceinos) žodžiais. LNOBT scenoje oratoriją atliko operos solistai Lina Dambrauskaitė ir Liudas Mikalauskas, smuikininkas Dainius Peseckas, trimitininkas Arvydas Barzinskas, teatro choras (meno vadovas Česlovas Radžiūnas) ir simfoninis orkestras, diriguojant vyriausiajam dirigentui Ričardui Šumilai.

Valstybinis choras „Vilnius“

Šiemet Laisvės gynėjų garbei nuskambėjo didelio kūrinio premjera – Vokietijoje gyvenančios Dianos Čemerytės kūrinys „Papasakok man...“. Išpažintis per muziką, savo kūrinį apibūdina kompozitorė Šio penkių dalių ciklo premjera nuaidėjo Vilniaus šv. Jono bažnyčioje. Premjerą parengė Lietuvos simfoninis pučiamųjų orkestras, solistas Benas Jonušas (vargonai), dirigavo Karolis Variakojis. (Kūrinio įrašas LRT mediatekoje Koncertas sausio 13-tajai paminėti. Diana Čemerytė. Papasakok man... – 2025.01.12 – LRT)

Tradiciškai Sausio 13-ajai skirtiems akademinės muzikos vakarams nėra būdinga tiesioginė euforika pergalės džiaugsmo išraiška. Pasirenkama didžiadvasiai banguojančių jausmų veikalai, teatrališkais mostais prabylantys apie kančias ir nušvitimą. Orkestrą, chorą ir solistus pasitelkusi Lietuvos nacionalinė filharmonija tokiai būsenai perteikti šiemet sumanė išskirtinės dramaturgijos koncertą. Programai atsirinkus (net) devynis kūrinius, jų eilės tvarka sudėliota gyvai, nestandartiškai. Nebuvo taip, kad visus veikalus per visą vakarą atliko choras su orkestru. Ansambliai muzikavo ir kartu, ir atskirai. Toks choro ir orkestro tembrų išryškinimas juos atskiriant papildė koncerto teatrinę raišką, glūdinčią ir pačių kūrinių kalboje.

Koncertą pradėjęs Alfred Schnittke kūrinys „Sutartinės“ turi jaudinančią istoriją. Vokietijoje gyvenęs Lietuvos bičiulis, pamatęs Sausio agresiją, per naktį parašė kūrinį ir jį įteikė Lietuvos kameriniam orkestrui ir jo vadovui Sauliui Sondeckiui, regis, tuo metu gastroliavusiems Vokietijoje. Pjesėje plėtojamos lietuviškos sutartinės, kompozitoriaus išsi-

rinktos iš sutartinių rinkinio. Nuo tada Sausio atminties proga filharmonijoje „Sutartinės“ skamba kasmet. Įdomu, ar Lietuvoje dar koks nors opus yra iškilmingai atliekamas jau 30 metų ar dar ilgiau?

Kiti programos kūriniai nebuvo parašyti su intencija paminėti Sausio tragediją ir pergalę. Tačiau, pasak koncerto idėją komentavusio dirigento Roberto Šerveniko, „savo muzikiniu charakteriu, savo atjauta, dedikacijomis žmonėms, kurie jau yra išėję, ir religiniais tekstais, veikalai yra susiję su šia mums svarbia diena“ („Panorama“, 2025 01 10). Koncerte skambėjo estų, latvių ir lietuvių autorių opusai.

Po „Sutartinių“ buvo atliktas populiariausio estų kompozitoriaus Arvo Pärt kūrinys „Fratres“ („Broliai“), renesansiškai harmoningo stiliaus. Opuso kūrybos metodas, kai nėra svarbūs tembrai, kai jį galima groti bet kokiais instrumentais, pavertė jį itin populiariu. Vilniuje girdėjome dažnai skambančią versiją smuikui, styginiams ir perkusijai. Į koncerto programą pateko dar vienas ramaus grožio persunktas kūrinys – latvio Pėter Vasko vienas nuostabiausių opusų *Cantabile per archi*.

Šie abu opusai atrodė kaip ramybės salos tarp teatrališkų romantikų lietuvių veikalų. Egzistencinio masto kontrastais sukrėtė Algirdo Martinaičio „Atmink, Viešpatie“ chorui ir elektronikai psalmių tekstais, viena koncerto kulminacijų, kurios jausmų jėgai atskleisti prirėkė ne mažiau, nei susigraudinusio dirigento. Pakylėto skambesio nuspalvinti aidėjo Fausto Latėno *Agnus Dei* chorui ir vargonams, Mantauto Krukausko „The Prayer“ chorui ir elektronikai mal-

dos *De profundis* žodžiais.

Savotišką kūrinių grupę koncerto programoje sudarė opusai, susiję su Vidmantu Bartuliu. Prieš kelėtą metų buvo suorganizuotas kūrinių jam atminti koncertas, o dabar pora opusų pakartota. Tie kūriniai – tarsi iš kito matmens. Tik akimirkai apnuoginant sielas. „Et ubi estis nunc?“ („Ir kur dabar esi?“), NT žodžiais į bičiulį kreipiasi Arūnas Navakas. Be to, kūrinyje sopranui, chorui ir orkestrui įpynė judviejų garbinto Johannes Brahms muzikos citatų. Gintaras Samsonas V. Bartuliui parašė veikalą *Libera animas omnium* chorui, orkestrui ir erdvinei elektronikai, kurios simboliniai nemuzikiniai garsai (lietus? ugnis?) liturginei prasmei suteikė šiandieninio lengvumo.

„Visokių naujovių sugalvojo“ – apie Vidmanto Bartulio *Stabat Mater* chorui ir orkestrui sako religinės muzikos tyrinėtoja dr. Danutė Kalavinskaitė. „Nėra tradicinių pakartojimų, baigia solo sopranas tarsi vieniša siela“, komentuoja muzikologė. Nuostabusis autorius sekvencijos premjeros sulaukė telikus pusmečiui iki staigos mirties. Tą žinodami, atlikėjai ir publika susikaupė skaudžiai ir beapeliacinei koncerto kulminacijai.

Kuo tikriausio įkvėpimo apimti, kūrinius atliko Monta Martinsone (sopranas), Džeraldas Bidva (smuikas), Renata Marcinkutė-Lesieur (vargonai), valstybinis choras „Vilnius“ (meno vadovas ir vyr. dirigentas Artūras Dambrauskas), Lietuvos kamerinis orkestras (meno vadovas ir dirigentas Sergej Krylov, koncertmeisteris Džeraldas Bidva). Dirigavo Robertas Šervenikas.

Laisvės gynėjų pagerbimas Šv. Kotrynos bažnyčioje

Šv. Kotrynos bažnyčia

Astrida Petraitytė

„Širdis mana – šalis mana,
Ir kaip širdis tu man viena:
Aš tavo paprastus žodžius
Kasdieną mokaus iš pradžių. <...>“

Šiuo Marcelijaus Martinaičio eilėraščiu pradėtas koncertas „Dainos Laisvei“ Sausio 13-osios vakarą Šv. Kotrynos bažnyčioje.

Laisvės gynėjų diena ir šiemet, suprantama, minėta įvairiais renginiais – nuo oficialių (minėjimas Parlamente ir prie Parlamento) iki visuomeniškai-individualių (ne vieno lange tą rytą suplazdėjo uždegta žvakelė). Į muzikinę puokštę Lietuvos sostinėje susipynė keletas koncertų, surengtų ir 12-osios, ir 13-osios vakare – būta spontaniško pasidainavimo prie Parlamento, būta koncerto prabanguose Operos ir baletų teatro rūmuose, būta ir at-

skirų kolektyvų, organizacijų siekio muzika išsakyti: „Mes prisimenam, kodėl esame laisvi“ (ši formulė išplito socialiniuose tinkluose).

Paliudysiu koncertą Šv. Kotrynos bažnyčioje Sausio 13-osios vakarą. Su Šv. Kristoforo kameriniu orkestru (vadovas Modestas Barkauskas) *dainas Laisvei* atliko Vilniaus kultūros centro moterų choras „Liepos“, chorinio dainavimo mokyklos „Liepaitės“ jaunučių grupė bei solistė Saulė Valentina-vičiūtė. Į erdvią barokinę bažnyčią (turinčią renginių salės statusą) gausiai sugužėjo klausytojų.

Koncertą pradėjusi aktorė Ligita Kondrotaitė – jai vėlesniuose intarpuose tarp muzikinių kūrinių asistavo jaunesnioji kolegė Miglė Ona Valaitytė – priminė Lietuvos kelią į Nepriklausomybę. Atspirties taškų paėmus 1940-uosius – sovietinę okupaciją su masinėmis represijomis, trėmimais į Sibirą – brėžti punktyrai: 1941-ųjų Birželio sukilimas – pokario partizanai ir 1949-ųjų vasario 16-osios Laisvės Kovos Sąjūdžio deklaracija – visą sovietmetį veikę disidentai

Nukelta į 3 psl.

„Liepos“ ir „Liepaitės“ Šv. Kotrynos bažnyčioje.

Kamerinis šv. Kristoforo orkestras.

A. Petraitytės nuotraukos

Atkelta iš 2 psl.

ir net 17 metų pogrindyje leista Katalikų Bažnyčios kronika – Persitvarkymo Sąjūdis, atvedęs į Nepriklausomybę... Ir 1991-ųjų sausio 13-oji, kai mes, lietuvių tauta, vieningai stojome prieš vėl besiveržiantį okupantą, sudėję brangias, nepamiršamas aukas, galiausiai pasiekėme šiandieną, kai užaugo ir laisvėje gimusi karta. Būtent šios kartos atstovė Miglė Ona vėlesniame interviu išsako, kas ir kokia jai yra Laisvė (pasigirdo ir didaktinių gaidelių, šia proga gal nebūtinų – po įvardijimo „Žodžio laisvė“ vyresnioji vakaro vedėja Ligita patikslino: tai nėra teisė sakyti viską, kas šauna į galvą, negalima įžeidimų, neapykantos kalba ir pan.). Žo-

diniuose tarpuose ne kartą skambėjo poezija – štai ir Jono Meko (priminta: gimęs laisvoje Lietuvoje, jai pradus laisvę, gyveno ir kūrė laisvame pasaulyje); sukalbėta partizanų malda.

Nelyg maldų ir giesmių pynė buvo visas koncertas. Pirmą kartą su orkestru pasirodė moterų kolektyvas, dirigavo jo vadovė Audronė Steponavičiūtė-Zubkauskienė, vėliau jį pakeitė mergaičių choras ir dirigentė Edita Jaraminienė. Kai kurie kūriniai skambėjo chorą (tai moterų, tai mergaičių) stipriu soprano vedant jaunajai solistei Valentinavičiūtei.

Girdėjome ir lietuvių, ir įvairių šalių kompozitorių kūrinius – Vytauto Miškinio, Zitės Bružaitės, Edvardo Griego, Cesaro Francko ir kt. Ne viena daina per-

teikė jautrius mūsų poetų žodžius – štai kompozitorė Kristina Vasiliauskaitė muzikinę formą suteikė Bernardo Brazdžionio eilėraščiui „Iš Tavo rankos“.

Vakaro finale į vieningą chorą susijungė abu kolektyvai – šįkart „Liepoms“ teko išsirikiuoti prieš sceną. Koncertą užbaigė pakiliai nuskambėjusi Vytauto Miškinio-Janinos Degutytės daina „Gimtinės taku“:

„<...> Mama, mama,
Kur tie medžiai,
Kur tas kelias mūsų eina?
Per gimtinę, per gimtinę
Į saulėtekį ir dainą.“

Giedriaus Kuprevičiaus poetinė oratorija „Amžinoji šviesa“

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Oratorija sukurta prieš 14 metų (Sausio 13-osios įvykių 20-mečiui). Lietuvos Nacionaliniame operos ir baleto teatre ši oratorija nuskambėjo Laisvės gynėjų dienos minėjimo išvakarėse, sausio 12-osios vakarą, kaip ir atminimo laužai.

Oratoriją Giedrius Kuprevičius sukūrė įkvėptas Antano Maceinos posmų. Pasak kompozitoriaus, prisiminęs, kaip kūrė Šaukinių tomis tragiškomis dienomis istoriją, dar kartą palietė knygų nugarėles lentynoje ir „netikėtai išsprūdo maža, kukli ir ant prasto popieriaus 1992 m. atspausdinta knygelė – Antano Jasmanto (garsaus filosofo Antano Maceinos literatūrinis slapyvardis) „Poezija“. Atverčiau, pradėjau skaityti. Iš karto tapo aišku – tai mano būsimo kūrinio Poetas. Visa kita susidėliojo savaime“. Oratorijoje skamba daug prasmingų žodžių, kaip susitelkti „atgniaužtą delną pradaryti“, kaip neprarasti bendrumo ir budrumo „juk gražu, juk gražu dar pabūti kartu... susibūti kartu“.

Kūrinys – ne apie mirusiuosius, o apie gyvuosius. „Amžinoji šviesa – tai ne ta pomirtinė, apie kurią mes nieko tikro nežinome, o gyvoji šviesa, kuri visą laiką turėtų mus lydėti. Suradau poeto Antano Jasmanto eilutę, kviečiančią dar pabūti kartu kaip bendruomenei, tautai, visuomenei, sudarytai iš labai skirtingų požiūrių žmonių, dabar gyvenančių, turinčių savo vaikų ir anūkų“, – sako kompozitorius.

Programėlės Žodyje klausytojui: „Kauno miesto savivaldybės užsakymas sukurti specialų kūrinių Sausio 13-osios įvykių 20-mečiui buvo netikėtas ir atvirai pasakysiu, bauginantis. Nesu proginių kūrinių šalininkas, ypač jei jie politiškai angažuoti. Bet itin drąsino idėją pasiūliusio prof. Petro Bingelio palaikymas.

1991 m. sausio 13-osios įvykiai buvo dramatiški, jų eiga sunkiai prognozuojama. Viskas įvyko taip greitai ir netikėtai, kad nebuvo laiko nei analizei, nei kažkokiam rimtesniam pasiruošimui. Per laiko atstumą matome, kad labai nedaug to meto politikų sugebėjo tinkamai reaguoti į susiklosčiusią situaciją. Bene stipriausia politiko laikysena pasižymėjo prof. Vytautas Landsbergis, sugebėjęs ne tik sutelkti tautą, bet ir sulaukyti ją nuo nekontroliuojamų veiksmų, kurių tikriausiai buvo laukiama. Aukų galėjo būti žymiai

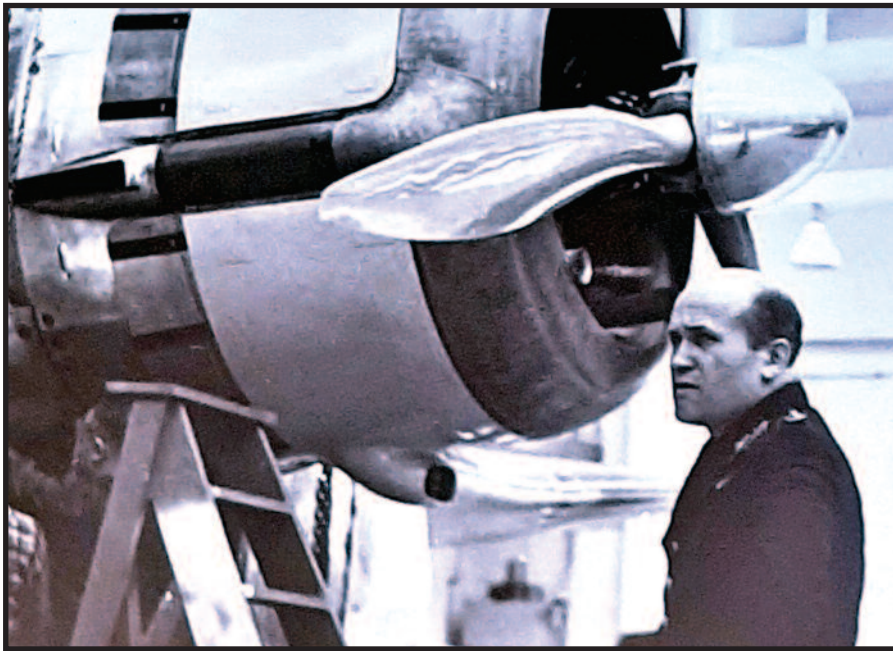
Atlikėjai su Giedriumi Kuprevičiumi (antras iš dešinės)

daugiau, jei ne politinė valia, pasižymėjusi santūrumu ir principingumu.

Tą naktį kaimynai skubiai ruošėsi keliauti į Vilnių. Kvietė ir mane. Namuose buvome dviese – sergantis tėvas ir aš. Netikėtai suskambo telefonas. Skambino Kauno televizijos vyriausiasis redaktorius Zenonas Lapinskas. Sujaudintu balsu pranešė, kad užėmus Vilniaus televiziją visos transliacijos bus tęsiamos iš Kauno televizijos studijos Daukanto gatvėje, tačiau nėra oficialių Lietuvos televizijos šaukinių, su kuriais būtina pradėti laidą. Buvau paprašytas skubiai juos sukurti. Esu rašęs šaukinius daugeliui Kauno radijo laidų, tačiau šios užduoties sudėtingumas neprilygo lyg šiol kurtiems pagal svarbą. Juk reikėjo tokio muzikinio motyvo, kuris koncentruotų savyje visą momento dramatiškumą, reikštų viltį ir būtų iš karto emocionaliai suvokiamas. Desperatiškai varčiau atmintyje aibę liaudies motyvų, žinomų dainų posmų. Niekas netiko. Ir tuomet, kai netekau vil-

ties, netikėtai ranka pajudinau lietuvių kompozitorių chorinių kūrinių chrestomatijos tomelį, iš kurio iškrito nedidelis rotatoriumi Sąjūdžio laikais atspausdintas natų lapelis. Pasilenkiau pakelti. Tai buvo Juozo Naujalio giesmė „Oi neverk, motušėle“ su Maironio eilėmis. *Eureka!* – šūktelėjau, juk tai ir buvo, ko ieškojau. Puoliau instrumentuoti ir tik vienoje vietoje įvedžiau dramatiškesnę harmoninę slinktį. Šaukinių naktį įrašėme su „Argo“ muzikantais Kauno valstybinio muzikinio teatro orkestrinėje, man padėjo Julius Vilnonis ir Arūnas Urbonas. Jau kitą dieną į Kauną atskubėję diktoriaus Henrikas Paulauskas anonsavo šaukinius ir jie eterijoje skambėjo dar keletą metų, skelbdami laidų iš Kauno pradžią <...>“.

„Amžinosios šviesos“ muzika kaip vienijantis motyvas – ir Laisvės gynėjų dienos, ir kartu mums visiems. „Tai kūrinys ne apie tai, kaip mes dabar gyvename, o apie tai, kaip turėtume gyventi“ (G. Kuprevičius).

Antanas Gustaitis prie savo sukonstruoto ANBO.
Lietuvos aviacijos muziejaus archyvo nuotr.

Antano Gustaičio sukonstruotą ANBO-I galima pamatyti Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune

Lietuvoje minimi ANBO ir aviacijos kūrėjų metai

Algis Vaškevičius

2025 metus Lietuvos Respublikos Seimas yra paskelbęs lėktuvo ANBO ir Lietuvos aviacijos kūrėjų metais. Iš šalia Marijampolės esančio Obelinės kaimo kilusio lėktuvų konstruktoriaus Antano Gustaičio kurti lietuviški lėktuvai ANBO, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 metais sudarė pusę tuo metu Lietuvos karo aviacijoje naudotų modelių.

Specialistai pabrėžia, kad A. Gustaičio indėlis į Lietuvos aviacijos raidą verti ypatingo dėmesio ir pripažinimo dėl to meto užsienio gamintojams prilygusių, o neretai ir juos pranokusių lėktuvų konstrukcijų. Jis labiausiai žinomas dėl lietuviškų ANBO serijos lėktuvų kūrimo ir konstravimo. Net tarp abiejų pasaulinių karų Kaune rezidavę užsienio diplomatai savo ataskaitose lakūną paminėdavo kaip vieną ryškiausių Lietuvos kariuomenės asmenybių.

Lietuvą jis išgarsino ir 1934 m. su ANBO-IV lėktuvais įgyvendinęs skrydį aplink Europą, kai buvo nukrista apie 10 tūkstančių kilometrų ir aplankytos 12 šalių sostinės. Įdomu tai, kad A. Gustaitis aviakonstruktoriaus darbą atlikdavo tik laisvalaikiu, o už sukurtus lėktuvus iš valstybės gaudavo pakankamai kuklų honorarą. Jis pasižymėjo ir kitose srityse – buvo ir dėstytojas, šachmatininkas, ir net futbolininkas – su komanda „Aviacija“ 1922 m. dalyvavo pir-

majame Lietuvos futbolo čempionate.

ANBO metai paskelbti šiemet minint pirmojo ANBO lėktuvo sukūrimo šimtmetį; tokį lėktuvą A. Gustaitis statė 1924–1925 metų žiemą. Tai buvo žemasparnis mišrios konstrukcijos vienvietis monoplanas, turėjęs 35 arklio galių prancūzų firmos „Anzani“ variklį. Jis išbandytas 1925 m. liepos 14 d., kaip ir visi vėliau sukurti, paties konstruktoriaus.

ANBO-I sparnų ilgis – 10 m, lėktuvo ilgis – 5,75 m. Jo maksimalus skridimo greitis – 142 km/val., maksimalus pakilimo aukštis siekė 4200 metrų, o skridimo nuotolis – 450 km. Tai vienintelis 1919–1940 m. Lietuvos karo aviacijos lėktuvas Vytauto Didžiojo karo muziejuje, į kurį pateko 1935 m., išsaugotas iki šių dienų. Jį dabar galima apžiūrėti pagrindinėje šio muziejaus salėje.

Tarp 1925 ir 1939 m. karo aviacijos dirbtuvėse buvo pagaminti net 66 lėktuvai. A. Gustaičio kūriniai būdavo lyginami su užsienio gamintojų konstrukcijomis ir buvo ne tik pigesni, pasižymėdavo puikiais piloto bei žvalgo darbo sąlygomis, bet ir dažnai geresnėmis techninėmis charakteristikomis.

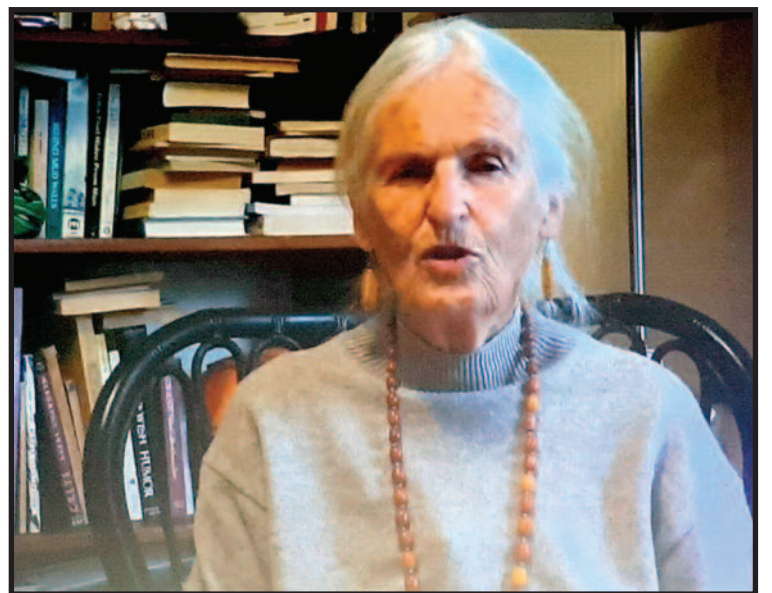
Dažnai teigiama, kad ANBO yra pirmosios žodžių „Antanas nori būti ore“ raidės. Tačiau pats A. Gustaitis, klausiamas, ką tai reiškia, neatsakė. Jo dukra Rasa yra rašiusi, kad „lakūnai sugalvojo savo interpretaciją: Antanas Nori Būti Ore, ir toks paaiškinimas prilipo“. Yra ir kitas šio trumpinio aiškinimas – tai žodžių Antanas ir jo žmonos Bronės vardų pirmosios raidės.

A. Gustaitis su būsima žmona Brone susipažino 1921 metais. Jie susilaukė trijų dukrų Jūratės (gim. 1929 m.), Rasos (gim. 1934 m.) ir Elenos (gim. 1940 m.) 1941 metais B. Gustaitienė su dukromis emigravo iš okupuotos Lietuvos, atsidūrė Jungtinėse Amerikos Valstijose. Čia konstruktoriaus žmona dirbo gailėtinga seserimi, nugyveno ilgą gyvenimą ir mirė 1998-ųjų liepą, sulaukusi 101 metų amžiaus. Daug metų ji stengėsi sužinoti, koks buvo Lietuvoje likusio vyro likimas, kuris buvo suimtas bandant pasitraukti pasienyje 1941 m. kovo mėnesį. Tik 1967 metais pagaliau iš Raudonojo Kryžiaus organizacijos gautas atsakymas, kad A. Gustaitis žuvo Maskvoje, Butyrkų kalėjime 1941 metų spalio 16 d. Jo kapo vieta nėra žinoma.

Gustaičių dukros yra baigusios aukštuosius mokslus. Jūratė dirbo mokytoja, Rasa dėstė universitete, buvo žurnalistė, o Elena taip pat dirbo gailėtinga seserimi. Rasa Gustaitytė Kolumbijos universitete įgijo žurnalistikos magistrės laipsnį ir daug metų JAV leidiniuose – buvo dienraščio „The Washington Post“ redakcijos reportere, po to perėjo dirbti į dienraštį „The New York Herald Tribune“, skaitė žurnalistikos paskaitas Californijos univer-

sitete Los Angeles, dirbo San Francisco valstybiniame universitete, University of California, Berkeley, buvo kelių leidinių redaktorė.

2014 metais Rasa Gustaitytė lankėsi Marijampolėje ir sakė, kad tąsyk atvyko į gimtinę po 12 metų pertraukos. Pirmą kartą savo gimtinę Lietuvą R. Gustaitytė aplankė 1989-aisiais. Tais metais buvo

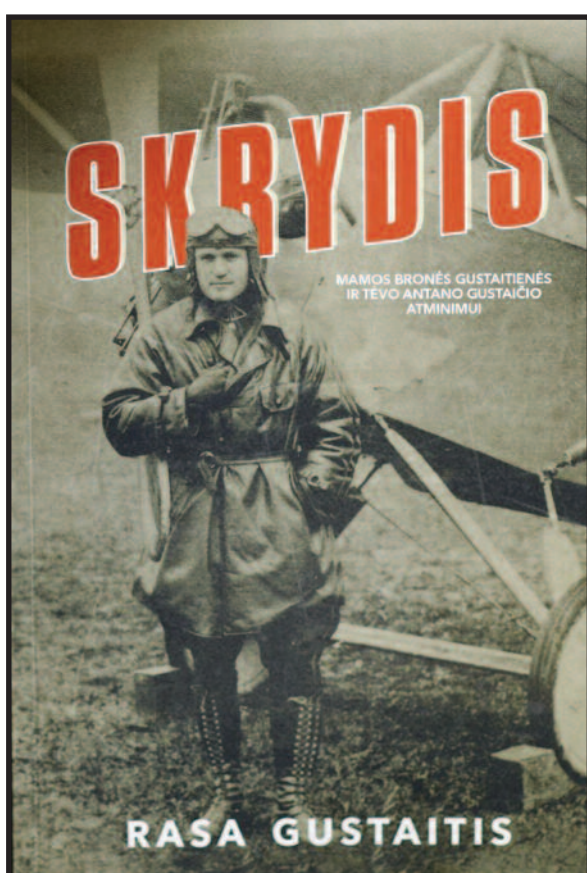
R. Gustaitytė daug metų dirbo žurnaliste Amerikoje. Autoriaus nuotrauka

švenčiamas istorinio tėvo skrydžio 55-metis, kai 1934 m. A. Gustaičio vadovaujama trijų „ANBO-IV“ eskadrilė labai sėkmingai ir nepaprastai tiksliai įveikė apie 10 tūkst. km ir aplankė dvylikos Europos valstybių sostines.

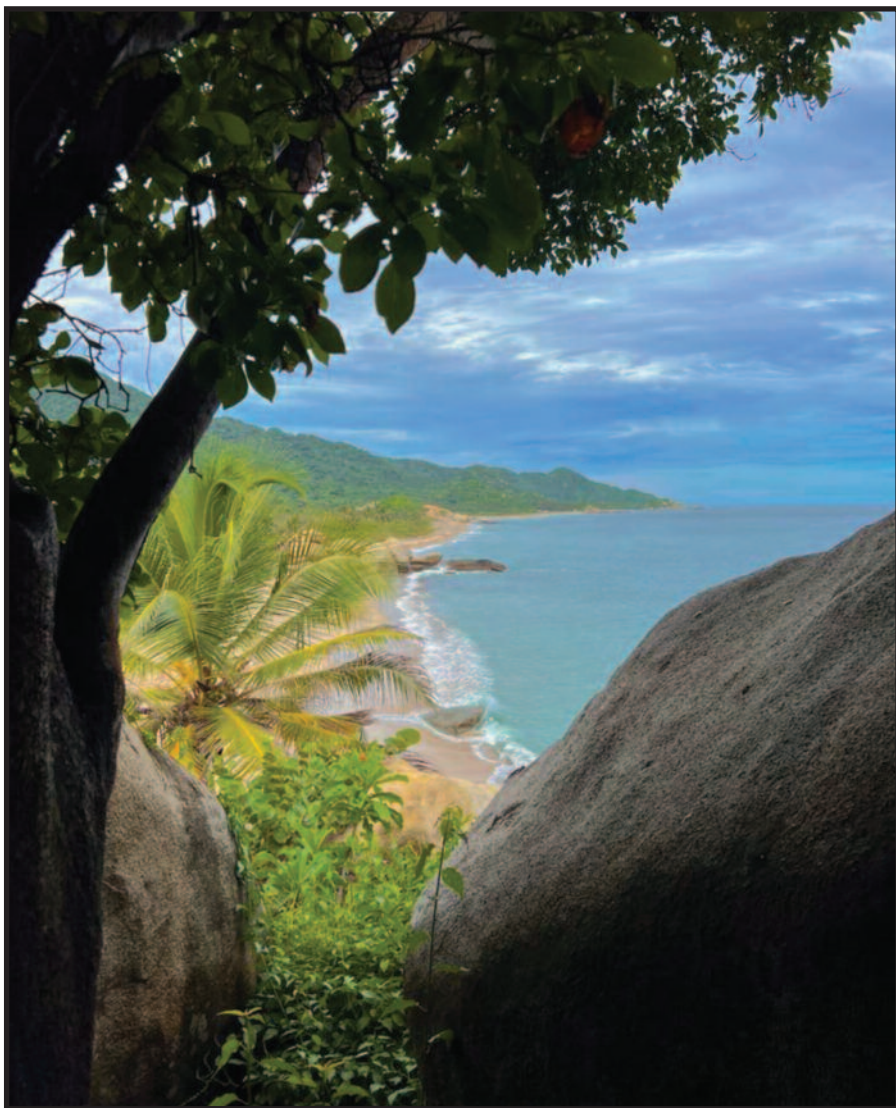
Jo gimtojo kaimo Obelinės vietoje tada vyko šventė, tikslaus nusileidimo parašiutais varžybos. „Buvo daug šurmulio, smagi šventė. Jaučiau atgimimo nuotaikas. Buvo labai malonu matyti, kaip vertinamas ir prisimenamas mano tėvas. Visą gyvenimą jaučiau, kad turiu nešti tėvo atminimo našta, stengtis jį prisiminti. Bet tada pamaciau, kad šią atminimo našta perėmė Lietuva“, – pasakoja ji tada savo įspūdžius.

Gražūs prisiminimai R. Gustaitytei buvo išlikę apie Obelinės kaimą, kur buvo jos tėvo tėviškė. B. Gustaitienė dukrai pasakodavo, kad, skrisdamas virš kaimo, jis numesdavo laiškėlį su smėlio maišeliu, taip siųsdamas linkėjimų.

Panašiai darydavo ir virš Raišupio kaimo, kur ūkį turėjo jo sesuo Antanina Kedienė. „Man tėvas paliko gerą pavyzdį, kuriuo visą gyvenimą stengiausi sekti. Jis turėjo daug gabumų ir galėjo daug gero nuveikti Lietuvai. Jaučiu, kad dabar irgi toks laikas, kai galima daug nuveikti tėvynės labui“, – tada sakė lakūno dukra. Tos viešnagės metu ji rengėsi archyvuose perskaityti tėvo KGB bylos medžiagą ir jau galvojo apie būsimą knygą.

Rasa Gustaitytė parašė knygą apie savo tėvą

Tayrona nacionalinis parkas

Kolumbijos gėrybės

Ieva Marija Mendeikaitė

Prieš pat gražiausias metų šventes pušantro mėnesio teko viešėti Kolumbijoje ir iš tikrųjų galima apibendrinti, jog ši šalis yra nepagrįstai neįvertinta. Daugelis iki šiol mano, kad Kolumbija nėra graži, saugi ar ekonomiškai išsivysčiusi šalis. Iš mano viešnagės šalyje šiuos mitus tikrai galiu paneigti. F

Visų pirma, Kolumbija mane nustebino žmonių draugiškumu ir geranoriškumu. Turbūt dažnas lietuvis iškeliavęs svetur nuo kitų žmonių gerumo jaučiasi kiek nepatogiai, nes esame šiauriečiai ir mūsų bendravimas gerokai apribotas kitokių istorinių niuansų. Kultūriškai Kolumbija nuo Lietuvos šiuo aspektu gerokai skiriasi ir vos tik atvykus į šią šalį tai iškart galima pajusti. Dauguma sutiktų nepažįstamųjų su tavimi sveikinas, draugiškai siūlo pagalbą, jeigu mato, kad kažko galbūt iki galo nesupranti ar reikia kažkokio patarimo (net jeigu ir nekalba angliškai, vis tiek bando suprasti ir nuoširdžiai domisi iš kur atvykai, kur keliausi ir t. t.).

Kitas nuostabus Kolumbijos aspektas yra tai, kad šalies miestai yra labai švarūs ir žali. Iš tikrųjų, jeigu Vilniuje turėtume kalnus ir džiunglynus, tai Bogota ar Medellin ne tiek ir tėsiskirtų nuo mūsų įprastinių gatvių. Žinoma, Kolumbijos dydis atspindi ir tam tikrus iššūkius, su kuriais ši šalis susiduria, pavyzdžiui, šalies sostinė, Bogota turi daug problemų dėl susidaranciu kamščių, kurie kartais gali priversti laukti net tris valandas, jeigu nori pasiekti namus, esančius užmiesčio kvartaluose.

Transporto problema taip pat akivaizdi bandant išsikviesti pavežėją per

mobiliają programėlę. Nors šią paslaugą gali turėti, tačiau „taksi mafija“ yra pasiglemžusi didelę dalį vietinių pavežėjų, todėl tokios populiaros programos kaip „uber“ veikia slapta. Klausiate, kaip tai vyksta? Na, pavyzdžiui, išsikvietus „uber“ pavežėją reikia sėsti į automobilio priekį ir jeigu netyčia jus sustabdytų policija, apsimesti, kad su pavežėju esate draugai. Daugelis turistų šio triuko nežino arba nėra pasidomėję pavežėjų kultūra, tačiau vietiniai „uber“ pavežėjai visuomet paaiškina, kodėl ir kaip viskas turėtų vykti.

Kitas nuostabus dalykas Kolumbijoje yra vaisiai! Čia turbūt yra vienas išpūdingiausių šalies privalumų, kadangi daugumą tropinių vaisių kolumbiečiai užaugina patys, todėl jų kaina ir skonis yra nepalyginami su kainomis Europoje. Avokada čia penkis kartus pigesnė ir dvigubai didesnė nei pas mus, vaisių gausa nustebina net ir didžiausią vaisių mylėtoją, o apie skonį net ir nereikėtų daug pasakoti, nes viskas taip šviežia ir taip skanu, kad iki šiol prisiminus varva seilė. Mano patys mėgstamiausi vaisiai, atrasti Kolumbijoje – kolumbietiškas pasiflorų vaisius (org. granadilla) bei feijoa. Granadilla labai mažai primena pačią pasiflorą tiek savo skoniu, tiek išvaizda. Tai itin unikalus vaisius, kurį valgant nesinori sustoti, kadangi jo vidus yra be galo saldus ir tūris ganėtinai mažas, todėl norisi vis daugiau. Granadilla reikėtų valgyti su šaukštu, kadangi viduje esantis vaisiaus tūris yra ganėtinai skystas, o jeigu norėtumsi dar ir tikru vietiniu būtu, galima trenkti šio vaisiaus žievę sau į galvą, taip ją praveriant ir tuomet su šaukštu galutinai pribaugti.

Kitas vaisius, kurį paminėjau – feijoa, išvaizda labiausiai primena žaliąją citriną arba labai mažą agurką, tačiau skoniu – tikrai ne. Šis vaisius mane taip

sužavėjo savo unikaliu skoniu, jog labai norėčiau tokios pačios kokybės jį atrasti ir Lietuvoje. Tai yra sūrus, tačiau ne per sūrus, labai šviežias ir gaivus vaisius. Jį valgant jautiesi tarsi valgytum ananasą su guava. Vietiniai dar kartais taip jį ir vadina (angl. *pineapple guava*).

Apie Kolumbijos kavą daug rašyti nereikėtų, kadangi čia jau visas pasaulis viską puikiai žino, tačiau tikrai paminėsiu, jog tokios skanios kavos niekur kitur gerti dar nėra tekę.

Be įstabių gamtos teikiamų gėrybių Kolumbijoje vertėtų paminėti ir tokią grožį kaip Tayrona nacionalinis parkas. Atvykstantieji keliautojai į šiaurės Kolumbiją dažniausiai keliauja dėl noro paplaukioti banglentėmis, pasigrožėti nuostabiais saulėlydžiais arba pasiivaikščioti po Tayrona parką. Tayrona parkas yra unikalus tuo, jog čia galima išvysti daugybę dažnam lietuviui nematytų gyvūnų (ir ne zoologijos sode, o jų natūralioje aplinkoje), pavyzdžiui, per savo vaikštinėjimą Tayrono parke sutikau iguaną, laukinę beždžionę (kurias turistams maitinti yra griežtai draudžiama), ryškiaspalvių driežų, o vos įlipusi į vandenį (Tayrona parkas garsėja savo atokiais ir lengvai kiekvienam neprieinamais paplūdimiais, kuriuose tikrai galima atrasti ilgai išsvajotą ramybę), galėjau matyti daugybę aplink mane plaukiojančių spalvotų žuvelių ir kiek didesnių žuvų, kurių išvysti tikrai nebūčiau galėčiau (nesu pati geriausia plaukikė, o ir nardyti bijau).

Todėl tiems, kurie yra tokie patys vandens bijotojai kaip aš ar tiesiog tie, kurie nori pasidžiaugti civilizacijos menkai paliesta gamta, tikrai vertėtų aplankyti šią vietą. Vienintelis didesnis šios lokacijos minusas yra susisiekimas ir transportas. Dažnu atveju reikėtų bent minimaliai mokėti ispanų kalbą

arba keliauti su vietiniu / mokačiu ispanų kalbą žmogumi, kadangi anglų kalba šalyje tikrai nėra populiari, o jos dažnai prireikia tokiais atvejais, pavyzdžiui, žinoti retai važiuojančių autobusų tvarkaraščius arba kaip surasti tinkamus alternatyvių transporto priemonių vairuotojus, dažniausiai motociklininkus, arba žinoti, kaip atsiskaityti už transportą ir kokie įvairūs mokėjimo būdai egzistuoja (pvz., autobuse reikia sumokėti po autobusą nuolatą vaikščiančiam ir naujus keleivius stebinčiam žmogui už bilietėlį, ne vairuotojui, kaip būtų įprasta kitur, o jei-

Skanusis Granadilla

gu nemoki ispanų kalbos, kartais už tą patį bilietėlį iš tavęs gali paprašyti ir daugiau pinigų).

Nepaisant šių niuansų, Kolumbija yra be galo graži, švari, draugiška, žalia, kalnuota ir įvairiais skoniais žavi šalis. Tikrai neverta bijoti kelionės, kad patirtum gražiausius išpūdžius!

Žavios Kolumbijos miestų gatvelės

Birutė Jonuškaitė **EILĖRAŠČIAI****Gedinčioji**

atidarau šaldytuvo duris
žiūriu
pamiršau ko norėjau
žiūrėjimas darosi kvailas
uždarau

ant palangės laimės dobilo
sparneliai sulipę nurudę
išraunu
rankos mostas lyg dirigento
ir nėra mirusių tarp gyvųjų
tarp plazdančių žydinčių skrendančių

sakė
ji miega ir miega
o buvo smagi vis šypsojos
rengės skoningai
pavydėjau jai stiliaus
tos šypsenos
kuri niekad neišdavė
kartais namuose atsiveriančio pragaro
keisčiausia
kad pati nejuto
kaip jame sudegė
atidarau šaldytuvo duris
žinau
gudobelės lašai skaičiuos
palydų žingsnius į Kūčių vakarienę
anapus

Nimfa

iš pirmo žvilgsnio –
dailutis apgamėlis
o vis dėlto
įsisiurbė

net kitos pilnatis nesulaukus
skaisčiu raudoni
tekėjo lyg saulė
jo širdies plotmėje

kraipė galvas chirurgai
psichologai
teisėjai
o ji
skleidėsi rožė
jo prašmatniam adape
kol pavirto šis pelenais

Nustebusioji

manęs geidė kvailiai ir nevykėliai
aš geidžiau sėkmingų išminčių
tik dabar supratau
kažkas nuolat šypsos šalia
kai auginu vaiką
kai auginu pomidorus
kai auginu mintį
kai nieko neauginu

kažkam vienodai viskas tinka
tai iš kur nevilts klaiki?

**Aukštaitė per
Šv. Antano atlaidus**

*Teprilimpa prie gomurio mano liežuvis,
jei apie tave negalvočiau.*

Ps 137, 6

až mana Anytį Untanai
kad vėžys na jas atstrauktų
ir mana anūkytei Mortai
kad par agzaminus aitūs gerai
nu ir duok žintui Rimui
sveikatas a tai žinai
kaip sunku su tora *fūram*
dabar linkai sienų ažtvėra
par mum tai lems tai kruša
buktai dungus būt pratrūkįs
vakar Branys su traktarium
čiut neprasmega
kaip jį ištrauksma
javai undeny valig pažastų
kur ragėta
bulbas supūva net neužaugį
sodus lađai nukapoja
paiškadyk ažtark par Viešpatį
niaugį mes teip nusdėjam
karus ir ruskį in tevų ažlaide
umžinų atilsį jiem
Pranui ir Katrynai

Rapalui ir Marytei
neblogi uošviai buva
Rapalas gerų galvų turėja
būt gyvas sumislytų
kaip tų traktarių išratavot
da paskalas až jį neišmakėjam
ažtark visus ukrainiečius
pre švinčiausias Mergelas Marijas
kol ruskiaai peklan nenugarmes
nebus ir mum ramybes
apsaugak mani na blagų minčių
neażmiršk ir mana brolia Untana
neklausa berazumis
geria kaip gėrįs
ir ja Virgutes
auksu dūšias materiške
gražiai vaikus išaugina
tegul visi būna laimingi
Kristus pats sake
prašykīt ir jum bus duota
belskīt ir bus jum atadaryta
išgĩrsk mus Untanai
padėk tų traktarių ištraukt
neduok Dieve
šitaks turtas
šuniui in vadegas
Amen*

*Aukštaičių tarme apvilko
Regina Katinaitė-
Lumpickienė

Daivos Kairevičiūtės iliustracija
B. Jonuškaitės knygai „Esamoji“

Dzūkė, 1863 m.

Sutvertojau mano
katras esi trijose asabose
danguj ant žamės
ir ant kožnos vietos
katras stojaisi žmogum
dėl atpirkimo mūsų
nuog peklos
ir amžinos prapulcies
priimk aciduksėjimų
mano širdzies
išklausk mani griešnų
nor dzideliuos daiktuos
labai nenusdėjau
per spaviednių
visus smercinius griekus
kunigas man atlaido
pakutą jo užduotą
padarau per sijkiu menų
kožnų petnyčų permisliju
penkis kūno pajaucimus
ir priderystės savo stono
kožnos dzienos vakarų
padarau sąžinės rokundų
Tau apieravoju visas
savo mislias ir darbus
Tavi garbinu ir myliu
iš visos širdzies mano
iš visų sylų mano
dėkavoju už tep daug
malonių iš Tavj apturėtų
niekuom labai nesiskundzu
ale vis ciek norėtau
kad man pamačytum
tų mano Judošėlį
iš karčamos iškrapščycie
nuo amžinos prapulcies apsaugocie
Amen

Birutė Jonuškaitė. *Esamoji*. Eilėraščiai.
Dailininkė Daiva Kairevičiūtė. – Slinktys, 2024

G. Petkevičaitės-Bitės bičiulystė su P. Višinskiu ir Žemaitė

Kūrybos pradžia (3)

VU KF doc. dr. Inga Daugirdė

Tęsinys. Pradžia 2025 m. sausio 11 d. „Kultūroje“

Sausio 18 dieną Žemaitė vėl parašė laišką P. Višinskiui, kuriame darskart karštai dėkojo už surengtą susitikimą su G. Petkevičaitė-Bite. Jos susisiję pačiais giliausiais vidiniais saitais – juk pirmiausia susitiko dvi švietėjos, dvi daraktorės, abi taip energingai užsiėmusios nelegaliu darbu – slaptu vaikų mokymu lietuviškai skaityti. Abi jautė šią pareigą savo krašto vaikams, troško juos supažindinti su spausdintu žodžiu, atverti knygos pasaulį. Anot R. Vaivados, jau 1892 m. Užventyje Žemaitė rodė kaimo vaikams draudžiamus lietuviškus laikraščius (*Susirinkusiems vieną vakarą pas mus išsinešusi parvežtąją knygutę rodau: „Žiūrėkite, vaikučiai, kokia naujiena [...] žemaitiškų gazetų atsirado [...] skaitysime ir mes kaip ponai!*)¹. Mokinės A. Venskutės-Veikšienės liudijimu, *atitrūkusi nuo darbų, mėgo skaityti knygas, sakydavo, kad reikia šviesos, be jos vargo žmogus kaip paukštis be sparnų*². R. Vaivados teigimu, gyvendama Užventyje, Žemaitė lietuviškai rašyti nemokėjo, nes vaikystėje buvo išmokusi rašyti lenkiškai. Vis dėlto šiuos rašybos įgūdžius tobulino, pasidėjusi grifelinę lentelę – taip besimokančią ją nufotografavo P. Višinskis, kuris šią nuotrauką platino tarp moksleivių ir studentų. Tai turėjo didžiulį poveikį savišvietos gimtąja kalba propagavimui. Nuo paskutiniojo XIX a. dešimtmečio iki 1905 metų Žemaitė daraktorė Grauzikuose, vėliau įsteigė slaptą mokyklėlę Ušnėnuose, skatindama savo pavyzdžiu ir kitas motinas užsiimti šia veikla³. Taigi ši veikla Bitė ir Žemaitę susiję ilgam. Daraktorėmis XIX a. pabaigoje daugiausia tapdavo moterys, mokančios vaikus slapta skaityti bei rašyti lietuviškai, ir platinančios draudžiamus laikraščius bei knygas, gautas iš knygnešių. Akivaizdu, kad šis prasmingas ir pasiaukojamas darbas, kylantis iš tauriausiu patriotinių paskatų ir gilios moteriškos savimonės, kurioje dominavo motiniškasis – rūpinimosi kitu – dėmuo, buvo viena iš svarbiausių joms abiem – ir G. Petkevičaitė-Bitė, ir Žemaitė pirmiausia pradėjo reikštis kaip liaudies švietėjos, daraktorės, draudžiamų lietuviškų leidinių platintojos, ir tik vėliau jos tarė savo žodį lietuvių literatūroje. Galima teigti, jog G. Petkevičaitės-Bitės – varžomos fizinės negalios, bet tarsi pranokusios pačią save nenuilstamai dirbant su įvairaus amžiaus vaikais ir jaunuoliais, o vėliau ir suaugusiais, pavyzdys dar labiau sustiprino Žemaitės vidines nuostatas ir pasiryžimą eiti šiuo keliu. Tyrinėtojo R. Vaivados teigimu, ją už tai labai gerbė ir rėmė lietuvių inteligentai: kai P. Višinskis 1898 metais supažindino Žemaitę su V. Putvinskiu, šis parsiveždavo ją savo vaikų mokyti – *pa-pročiū, šokių ir žaidimų, dainų ir pasakų, įvairių darbėlių*, o į Ušnėnų ir Grauzikų dvarus ji buvo vežiojama arkliais⁴. Čia būdama pasižymėjo itin dideliu jautrumu kaimo žmonėms, ypač našlaičiams; *kaip dvaro ekonomė gausias kumečių šeimas, kurių vaikai mokėsi arba kuriose buvo našlaičių, paremdavo maitu*⁵. Anot tyrinėtojo, Žemaitė ir patardavo tėvams, kaip mokyti vaikus. Rūpindamasi masiškesniu jų mokymu, pasikalbėjusi su tėvais, į tautos švietimo reikalus įtraukė ir Jovarą bei Konstantiną Jasiukaitį, su kuriais šiuos klausimus svarstė šnekėdamasi per naktis. R. Vaivada cituoja O. Fledžinskaitės, drauge mokytojavusios Grauzikų dvarelyje, liudijimą, *jog Žemaitė čia ėjusi prižiūrėtojos pareigas, tačiau tik nenorint sukelti caro valdininkų įtarimų*⁶. Taigi bajorų dvaruose, kur teko oficialiai dirbti ekonomė ir prižiūrėtoja, jai buvo skirtos kur kas svarbesnės – švietėjos pareigos, maskuojamos kita veikla, siekiant išvengti nemalonių caro žandarų priekabių. Grauzikuose ji mokė dvarininkų ir paprastų kaimo sodiečių vaikus. O Fledžinskaitė pabrėžia, kad *Žemaitė, ruošdamasi pamokoms, daug dirbdavo savarankiškai, o mokymas vykdavo reguliariai, nustatytu laiku*; M. Lisauskienės teigimu, *slaptoje mokykloje mokėsi daug kumečių vaikų*⁷. Pasak R. Vaivados, *Žemaitė mokinius auklėjo, sekama jiems pasakas, mokydama žaidimų ir dainų. Ji slaptojoje mokykloje puoselėjo liaudies tradicijas, kartu skatino vaikų mokymą*⁸. Grauzikuose Žemaitė bendraudavo su knygnešiais,

organizavo gegužines ir kitus kultūrinius jaunimo renginius⁹. Ši besiplečianti veikla negalėjo nesudominti vietinės carinės administracijos: dragūnai *vieną darbininką, artimiausią Žemaitės pagalbininką, taip sumušė, kad tas į žmogų buvo nepanašus; grasino ir jai pačiai: Ir tau kitą kartą klius taip, jei nesiliausi savo variusi*¹⁰. Tokie bauginimai Žemaitės nesusustabdė – pasak R. Vaivados, nuo 1905 m. ji uoliai rūpinosi lietuviškos mokyklos steigimu Ušnėnuose: ieškojo patalpų, mokytojo, mokymo pradžia net skyrė jam pusę savo atlyginimo. Nors susidūrė su didelėmis problemomis, ši mokykla Ušnėnuose Žemaitės pastangomis buvo įsteigta.¹¹

Be abejo, abi moteris itin susiję literatūra, knygos, kurių buvo pilni Petkevičių namai. Abi labai mėgo skaityti. Skyrėsi jų galimybės – G. Petkevičaitė-Bitė galėjo kasdien mėgautis leidiniais įvairiomis kalbomis, ištisū giminės kartų sukauptais itin gausioje šeimos bibliotekoje. Žemaitė jaunystėje tėvų dvarelyje skaitė knygeles lenkų kalba, Šėmose ir Džiuginėnų dvare jai buvo atsivėrę galimybės pažinti turtingas užsienio šalių literatūras, nes čia buvo daug įvairių knygų, bet daugelio jų atsiversti neteko dėl paskirtų jai pareigų ir rūpesčių, o gyvendama Žemaitijos sodžiuje, kur kasdien teko nuversti kalnus ūkio darbų, tokių galimybių turėjo labai mažai. Žemaitė giliai paveikė G. Petkevičaitės-Bitės supratimas, kaip svarbu puoselėti tautinę literatūrą – tai mintis, kuria degė P. Višinskis. Paskatinusi Žemaitę paskaityti savo kūrybą, G. Petkevičaitė-Bitė iškart suprato, kokia menine galia alsuoja jos sukurti vaizdai, ir kad šiai kūrybai turi kuo greičiau tiestis kelias į lietuvių skaitytoją. J. Būtėno teigimu, beviešinėciai Joniškėlyje Žemaitėi daktaras L. Petkevičius davė dvi Samuelio Smiles knygas lenkų kalba, siūlydamas jas išversti į lietuvių kalbą, bet G. Petkevičaitė griežtai pasipriešino teigdama, kad Žemaitė turinti kurti tik originalią kūrybą.¹² Pasak pirmojo G. Petkevičaitės biografo J. Tumo-Vaižganto, būtent todėl *Lietuva Biteiskolna už Žemaitę*¹³.

Su Žemaitė G. Petkevičaitė daug kalbėjo apie savo bičiulę, taip pat rašiusią į *Varpą* – J. Juškytę-Širšę. Jos adresa per P. Višinskį Žemaitė perdavė ir S. Matulaičiui. Dar tais pačiais metais vasarą Žemaitės dukra Pranė, rekomenduojama Višinskio, išvažiavo pas J. Juškytę ir Pernaravą ir tarnavo jos dvarelyje, padėjo darbuotis parduotuvėje. Pernaravoje ji gyveno gan ilgai, ten apsistojo ir ištekėjusi už lietuvių, grįžusio iš Amerikos, Adomo Jaro. A. Sprindžio teigimu, po kurio laiko šeima perpirko iš J. Juškytės parduotuvę ir vertėsis savarankiškai.¹⁴ Žemaitė atvykdavo į Pernaravą pas dukrą, o iš ten važiuodavo aplankyti G. Petkevičaitės-Bitės.

1898 m. P. Višinskis pajuto, kad jam prasidėjo džiova. Visą žiemą jis gydėsi Sevastopolyje ir Jaltoje, o vasarai sugrįžo tėviškėn, pas tėvus, tačiau jų namuose nerado nei jam būtinų gyvenimo sąlygų, nei dvasinio poilsio. Tėvai taip ir neįstengė atleisti už kito kelio, o ne kunigystės, pasirinkimą. Birželio mėnesį Šiauliuose organizuota gegužinė, kurios metu buvo numatyta surengti slaptą varpininkų suvažiavimą. P. Višinskiui jame dalyvauti buvo labai svarbu. Tuo laiku pas Petkevičius gyveno P. Avizonis, kuris dirbo felceriu Joniškėlyje. Jis paprašė G. Petkevičaitės-Bitės, kad ši pasikalbėtų su tėvu ir šis leistų pasikviesti P. Višinskį į Joniškėlį drauge praleisti vasaros atostogų. *Po kelių dienų Višinskis jau buvo Joniškėlyje. Tai buvo nepaprastai jauki vasara!*¹⁵ – rašė atsiminimuose P. Avizonis. Petkevičių namuose ilgesniam laikui susibūrė bendraminčiai, siejami tų pačių siekių. Visi svečiai jautėsi apgaubti ypatingos šeiminių globos ir rūpesčio, o su sunkia liga besigrumiantis P. Višinskis dar turėjo ir nuolatinę dviejų medikų pagalbą. Visą vasarą pagrindinis visų dėmesys buvo skiriamas Varpo publikacijoms rengti, nes P. Višinskis dirbo nesustodamas, vyko nuolatinės diskusijos, susibūrimai, debatai tautinės tapatybės ir kitomis temomis, baliai su vietine inteligentija, kunigais ir dvarų savininkais.

Žemaitė su draugėmis Amerikoje, apie 1918 m.

Nemažo įspūdžio man padarė tą vasarą d-ro Petkevičiaus varduvė pokylis, kuriame be giminių, buvo daugybė šiaip svečių. Didelė dauguma jų buvo lenkiškos orientacijos. O tie, kurie jautėsi arba buvo lietuviai (Jonas Siabas, Gasai, plė Jodinskaitė, kunigas Šepetys ir kiti), mokėjo lenkiškai ir nešokiravo ponų. Bet su manim ir su Višinskiu kas kalbėjo, turėjo lietuviškai kalbėti. Paskiau sužinojom, kad dėl mudviejų „litomanijos“ d-ruvi Petkevičiui tada pat buvę darytų priekaištų.

Mudu su Višinskiu nutarėm, kad Petkevičių pokyliai (vasarą daktaro varduvės ir žiemą Naujų Metų sutikimas) gali būti, iš vienos pusės, dėkinga dirva lietuviškos propagandai, ypačiai jaunimo tarpe, o iš kitos pusės, lietuvių inteligentams gera proga pažinti savo krašto žmones. Tad p-lei Petkevičaitėi pritariant, ėmėm raginti studentus lietuvius, kad kas tik gali važiuotų į minėtus pokylius. Jau per tų pačių metų žiemos pokylį buvo suvažiavęs didokas būrelis lietuvių studentų. Jų tarpe buvo Antanas Smetona, Andrius Bulota, Povilas Gaidelionis ir kiti. Buvau, žinoma, ir aš. Vasarą suvažiavo dar daugiau, ir greitai d-ro Petkevičiaus pokyliai virto svarbiu faktoriumi lietuvių atgimimo istorijoje, – rašė P. Avizonis.¹⁶

¹ Vaivada R. *Žemaitė – daraktorė*. Mokomoji metodinė priemonė. Vilnius, VPI I-kl, 2004, p. 11.

² Venkutė-Veikšienė A. Atsiminimai (užrašė M. Grigaitytė Užventyje 1959-05-20) // *Literatūra ir kalba*. Vilnius, Vaga, 1972. T. 12, p. 252-253; in Vaivada, op. cit., p. 12.

³ Vaivada, *ibid*, p. 12-13.

⁴ Vaivada, *ibid*, p. 13-14.

⁵ Op. cit., p. 15.

⁶ Op. cit., p. 15.

⁷ *Ibid*, p. 16.

⁸ Op. cit., p. 17.

⁹ *Ibid*.

¹⁰ Fledžinskaitė O. Žemaitė prisiminus // *Literatūra ir kalba*, *ibid*, p. 368; in Vaivada R., *Žemaitė - daraktorė*, *ibid*.

¹¹ Vaivada, op. cit., p. 18.

¹² Žemaitės laiškas P. Višinskiui. 1898-01-13; in Būtėnas J., *Žemaitės gyvenimas*, *ibid*, p. 42.

¹³ Bukauskienė T. *Vadinkite mane mokytoja (Atsiminimų apie Gabrielę Petkevičaitė-Bitę mozaika)*. 1981 (Opriedas prie disertacijos). Kauno švietimo istorijos muziejaus archyvas, FIV-C, ap.1, b-318.

¹⁴ Sprindis A. *Žemaitė*. Vilnius, Vaga, 1986, p. 211.

¹⁵ Avizonis, op. cit., p. 778.

Lietuvoje minimi ANBO ir aviacijos kūrėjų metai

Atkelta iš 4 psl.

Pastarąjį kartą ji lankėsi Lietuvoje 2016 metais. 2021 m. R. Gustaitytė išties parašė ir išleido biografinę knygą „Skrydis“, kurioje papasakojo apie tėvus Antaną ir Bronę Gustaičius, apie vaikystę, Lietuvą ir jų šeimą užklupusią tragediją, pasitraukimą į Vakarų, gyvenimą ir karjerą Jungtinėse Valstijose, tėvo paieškas, vizitus į Lietuvą atkūrus Nepriklausomybę. Baigiantis praėjusiems metams, knyga „Skrydis“ buvo išversta į lietuvių kalbą ir išleista Lietuvoje. Pirmasis jos pristatymas surengtas šiomis dienomis Kaune, Ažuolyno bibliotekoje.

„Per daugiau nei penkiasdešimt žurnalistikos karjeros metų žinojau, kad galbūt ateis laikas, kai norėsiu parašyti asmeninę istoriją apie savo tėvą, 1941 m. pradingusį viename Josifo Stalino kalėjimų. Prieš Raudonajai armijai įsiveržiant į mūsų šalį, jis buvo Lietuvos oro pajėgų vadas. Būdama dukra ir ra-

šytoja, jaučiau pareigą pasidalyti šia istorija. Kada nors“, – rašo autorė šios knygos pradžioje.

Knygos pristatymo Kaune metu autorė kreipėsi į susirinkusius iš ekrano: „Aš norėjau parašyti apie savo šeimą ir ypač apie tėvą, nors ir abejoju, nes apie Antaną Gustaitį jau buvo parašę kiti, o man buvo vos šešeri metai, kai mačiau jį paskutinį kartą. Rašydama knygą, pasinaudojau kitų autorių surinkta medžiaga, pridėjau ir savo ieškojimų rezultatus.

Angliškai žodis ‘skrydis’ („Flight“) turi dvigubą prasmę – reiškia ir skrydį, ir pabėgimą. Taigi knyga ir pasakoja tiek apie tėvo skrydžius, tiek apie mūsų su mama ir seserimis pabėgimą iš Lietuvos, atvykimą į Ameriką ir prisitaikymą gyventi čia. Knygą parašiau žurnalistiniu stiliumi, ji lengvai skaitoma, tikiuosi, kad jums bus įdomi. Džiaugiuosi, kad tokiu būdu galiu prisidėti prie šeimos istorijos ir Lietuvos istorijos“, – sakė ji.

Renginyje apie ANBO lėktuvus pasakojo muziejininkas, aviacijos ekspertas Eugenijus Raubickas, apie A. Gustaičio nesėkmingą pasitraukimą iš okupuotos Lietuvos papasakojo daug metų šia asmenybe domėjęs žurnalistas Edmundas Ganusauskas, apgailestavęs, kad susitikimo su Rasa Gustaityte metu elgėsi per daug familiariai ir užsitraukė jos nemalonę.

Savo prisiminimais pasidalino A. Gustaičio sesers Antaninos anūkė Vida Jagminaitė. Ji prisiminė savo motinos pasakojimą apie tai, kai ši, būdama vos penkerių, 1925 m. liepos 14 d. į Obelinę su ANBO atskridusio A. Gustaičiu buvo pasodinta ant lėktuvo sparno ir labai bijojusi, kad lėktuvas ims ir pakils į orą. „Tada Obelinėje susirinko daugybė žmonių, atvyko ir iš aplinkinių kaimų, kai kurie dar net lėktuvo nebuvo matę. Lakūnas dažnai aplankydavo ir savo sesers, mano senelės namus Raišupyje, kartą tame kaimė praskrido su ANBO, staiga nusileido žemiau ir paliko ant žemės paketėlį, o ten artimieji rado saldumynų“, – pasakojo V. Jagminaitė.

Knygos pristatymo metu E. Raubickas, paklaustas, kur yra ANBO lėktuvai, atsakė, jog visi, išskyrus pirmąjį ANBO, buvo sunaikinti Antrojo pasaulinio karo metais, o tas vienintelis išlikęs yra eksponuojamas Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune.

Vakar grįždamas namo pamačiau baloje *Teleloto* bilietą. Jis gulėjo vidury skaidraus, neseniai prilpto, vandens kaip stebuklingas kilimas ant kurio surašyti magiški skaičiai. Jau buvau prie savo laiptinės, bet nusprendžiau grįžti ir išgelbėti skenduolį. Pasidėjau ant rankos, padžiovinau ir nuskenavau telefonu. 75 centai.

Keista buvo tai, kad lygiai tiek pat arbatpinigių šiandien buvau palikęs kirpėjai Visų šventų gatvėje. Palikau nedaug, nes jau įžengęs ir apsižvalgęs supratau – ne kas. Jos nebuvo. Jos niekur nesimatė. Žinoma, galėjo būti trumpam išbėgus, tualete ar dar velniai žino kur, tačiau visi mano poįčiai sakė, kad jos čia nėra ir šiandien nebus. Apėmė įsiūtis ir pajutau, kaip išmušė karštis.

Visada kirpdavausi pas Gretą, o šiandien kažkodėl jos nebuvo, nors užsirašiau prieš mėnesį. Norėjau išeiti, bet kažkas truktelėjo už rankovės. Jokūbas, klasiokas. Sėdėjo patogiai atsilošęs. Pamatęs mane iškart liovėsi spoksoti į kirpėjas. Viena dirbo, dvi negarsiai kažką aptarinėjo. Kažką nugirdau apie atostogas Ispanijoje.

– Sveikas, Kristi. Seniai matytas.

Aš darsyk pažvelgiau į Gretos darbo vietą – raudoną krėslą prie pat lango, bet ten stovėjo skurdi moterėlė įdubusiom akim ir pilnu kančios veidu, uoliai karpydama truputį pastėrusį karininką, kuris kažkodėl uniforminę kepurę laikė rankose ant kelių. Leitenantas, panašus į ką tik ant palangės vietą pakeitusį kaktusą, laikė ją atsargiai kaip sergantį katina, kurį netrukus apžiūrės veterinaras.

– Sveikas, Agniau. Plaukai ataugo?

– Ataugti tai ataugo, bet mano kirpėjos nėra. Niekas nežino, kur ji.

– Greta?

– Greta, turbūt. Nežinau vardo.

Tuo metu į kirpyklą įsiveržė senstelėjęs, visai nuplikęs vyriškis pilku lietpalčiu ir padėvėta pilkšva skrybėle. Jis iškart taip skubiai įsmuko į kėdę tarsi už lango būtų kritusios bombos ir be atvangos pikruotų prieš naikintuvai. Padvelkė odekolonu, tačiau po kelių minučių supratau, kad tai kažkas stipresnio ir vyriškesnio.

– Brendis? – dar nepraėjus įsiūčiui dėl Gretos paklausiai gana įžūlokai.

– Ką Jūs! *Stoličnaja*. Aš šiaip negeriu, bet kaimynas mėgsta. Tai yra, kaimynas mirė. Užvakar. Tai jis labai mėgo. Aš mėgstu daryti vieną darbą vienu metu. Arba laidotuvės, arba kirpykla. Tai ne, niekaip neišeina. Matote, dar kirptis reikia. Ir iš darbo atspirašiau. Gerai, kad Genka laisvas.

Jau gailėjaus, kad jį užkalbinau, nes Agnius į mane žiūrėjo taip tarsi aš su tuo tipu ką tik būčiau gėręs.

– Jaunas buvo? – bandžiau nutaisyti gailėstingą veidą.

– Jaunas. Ką tik suėjo septyniasdešimt. Aš šiaip negeriu, bet šiandien išgėriau. Ir tada prieš savaitę išgėrėm. Praėjusį pirmadienį. Taip, praėjusį. Liuks buvo. Liusia iš pirmo įėjimo atnešė kažkokios žuvies

JULIUS KELERAS

Laimingas bilietas

Novelė

kibirą. Vėgėlių ar kaip ten jos. Tokios juodos kaip smala, su ūsais, galvos į varles panašios. Agota, nabašniko žmona, priskuto *kašiką* bulvių. Nabašnikas subėgiojo į krautuve. Netoli čia, prie Halės. Tris kartus bėgiojo, nes Agota, kol skuto tas bulves, pusę mūsų reikalų nugerdavo. Sakiau nabašnikui – atnešk iškart daugiau, nes vėl pritrūksim. O jis – „Ne, Agota beveik negeria, Agota beveik negeria.“ O va dabar mirė.

– Klausyk, o klasės susitikime kodėl nebuvai? – Agnius pabandė mane išgelbėti nuo Plikojo.

– Kad neįdomu man. Kalbėti apie žmonas, vaikus, darbus ir pinigus. Paskui vėl iš naujo. Nesibaigianti karuselė.

– Va koks tu, – ėmė kikent Agnius. – Ir aš, žinok, nebuvo. Važiavom žvejot su darbu.

– O kur Greta? – išgąstingai pertraukė mūsų dialogą Plikasis.

– Nėra jos, – niūriai atsakiau.

– Susirgo? – skausmingai pasiteiravo. – Dabar visur siautėja niežai. Visur. Darželiuose ir mokyklose. Mūsų taxi parke irgi. Susirgo Stasys ir Vadimas. Aleksejus užgėrė. Lioša išėjo iš darbo. O anūkės mokykloje – spalīnukės. Kažkokia spalio liga, gal kaip vėliavos, ar ką. Revoliucinė. Revoliucijos daug ligų atneša. Nesirgau, nežinau, nepatarsiu. Kur Greta?

Norėjau pajuokauti, kad Greta greta, bet viena kirpėja, baigusi kirpti, nuvalė klientui nukirptus plaukus nuo apykaklės ir uoliai išpurškė kaklą odekolonu. Mūsų trijulė sulaikiusi kvapą stebėjo ši liturginį veiksmą. Ypač mus sujaukdino albos nuėmimas.

Plikasis staiga nusigrėžė nuo mūsų ir nesivaržydamas ėmė nosimi uostyti orą.

– Kaip šuo, – tyliai prunkstelėjo Agnius.

Plikasis atsistojo ir ryžtingai priėjo prie kirpėjos, kuri šlavė plaukus.

– Kur Greta? – viltį praradusio gestapininko balsu paklausė jis. Neatsakyti buvo neįmanoma. Kirpėja padėjo šepetį.

Plikasis priėjo prie jos visai arti, arčiau buvo neįmanoma, ir žiūrėdamas į akis pakartotojo klausimą:

– Kur Greta? Aš negaliu laukti. Man laidotuvės. Nu ne man, Valentui. Nu, Valentinui Svetochinui. Bet aš irgi turiu dalyvauti. Nes kvietė. Be manęs nepradės. Tikrai nepradės. Po to bus balius, nu, ne balius, o *paminkės*, kad dvasia geriau išsilaukytų.

– Aš galiu Jus apkirpti, – tyliai sušnabždėjo jaunutė kirpėja. Jai jau aiškiai darėsi baisu.

– Man nereikia. Aš noriu eiti į laidotuves. Mane kvietė. Kur Greta?... – jis visai užduso ir pavargo. Mos-

telėjo į mus ranka:

– Vyrai, padėkit. Pasakykit *krasotkai*, kas yra laidotuvės. Ji nežino, malalietka.

Agnius sako:

– Vyruči, jeigu nori balius, reiks palaukti. Mes va irgi jau kelias valandas laužiam.

– Kelias valandas? – riktelėjo Plikasis. Mano nabašniką išneš. Išneš ir nebepamatysiu. Nepaspėsiu. Nežinau adreso, kur bus balius. Antoška dešrų nupirko, gerų dešrų. Ten žinai, kur tas, nu Juodasis kelias, ant kalno yra kioskai. Geros dešros, firminės, nebrangios. Ką daryti? Ką daryti?

Plikasis ėmė taip neviltingai rypuoti, kad, rodės, jį ištiko ūmus apendicito priepuolis.

Mes sėdėjome. Kaip kino salėje, kaip teatre, kaip bažnyčioje. Niekas nežinojo kaip padėti žmogui, kuris nežino adreso. Mes, aciūdiev, savo adresus dar žinojome, nors ėmė kilti rimtas pavojus juos pamiršti.

Lauke ėmė temti. Plikasis nurimo. Žiūrėjo į vieną tašką, į nutūpusią nejudančią musę ant sienos. Paskui atsistojo ir atidarė duris. Žiūrėjo į lauką. Stovėjo. Atrodė kaip Hamletas, kuris niekaip ir niekada neapsispręs. Tada išėjo, neatsisukdamas dar sumurmejo:

– Viso gero *rebiata*, daugiau nesusitiksim.

Mes su Agnium susižvalgėme. Kirpėjos žiūrėjo išėjusiojo pusėn ir visi staiga tarsi būtume vienas kūnas pajutome, kad tuoj prasidės rugsėjis ir niekas nebežinos ką daryti ir gal net kaip Plikasis paliks visas duris atviras, kad pro jas šviestų vis dar ryškios žvaigždės.

Jauniausioji kirpėja uždarė duris ir aš atsistoju, supratęs, kad dar žinau savo adresą ir mano nabašnikai dar visi savo vietose. Agnius paėmė *Voque* žurnalą ir įniko skaityti. Tyliai grojo kažkokia lietuviška septyniasdešimtųjų estrada ir visai nesinorėjo iš čia išeiti. Tikriausiai visi galvojome apie Plikąjį ir jo balių.

Klestelėjau į burgundišką odinį krėslą ir buvau sėkmingai apkirptas. Žinoma, ne taip kaip tą atlikdavo pilnaskruostė storulė Greta garbanotais ugniais plaukais. Ji kirpdavo tarsi muzikuodama. Nejausdavai jos pirštų, tik matydavai plaukų gumulėlius lėtai nusileidžiančius ant bjauriai geltono liuleumo. Mano galvą laikydavo kaip didžiausią šventenybę, kurios galbūt daugiau gyvenime neteks laikyti. Jeigu ji būtų buvus Judita, tokiai su džiaugsmu būčiau paaukojęs savąją Holoferno galvą.

Kai atsistoju apipurkštas odekolonu, neskubėdamas pažvelgiau į veidrodį, pasikraipiau, šyptelėjau kirpėjai, padavęs jai šešis eurus ir septyniasdešimt penkis centus, atsidarė durys ir įėjo Greta.

Visi tylom sužiurome į ją. Švytėjo lyg pati būtų ką tik apsikirpusi.

Žengė prie savo kėdės, pažiūrėjo į veidrodį, pataisė lūpų dažą, nors to daryti visai nereikėjo.

– Na ir šilta dar šiandien. Lyg būtų vasaros vidurys, o juk pati rugsėjo pabaiga. Gerai Liuka mane apkirpo? Juk gerai, panos, sakykit? Geros tos stoties kirpėjos. Visada sakau, visos ten geros.